
Люта Оксана Іванівна, завідувачка відділу центрального книгосховища
Наукової бібліотеки ДВНЗ “Ужгородський національний університет”
ORCID 0000-0002-0814-7643

УДК 027.7(477.87)+025.171+025.355:004.738.5

**РОЛЬ ЕЛЕКТРОННОГО КАТАЛОГУ У СТВОРЕННІ КОЛЕКЦІЇ
РІДКІСНОЇ КНИГИ “КНИГА ХІХ–ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ”
ВІДДІЛУ ЦЕНТРАЛЬНОГО КНИГОСХОВИЩА
НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УЖНУ**

Анотація: У статті висвітлюється роль і значення електронного каталогу бібліотеки як важливої ланки інформаційного продукту, що є однією з форм популяризації бібліотечних фондів, зокрема фондів рідкісної книги, та залучення користувачів книгозбірні через онлайн-послуги.

Ключові слова: Наукова бібліотека Ужгородського національного університету, бібліотечні інновації, електронний каталог, рідкісна книга, віртуальні виставки, онлайн-послуги.

Бібліотека сучасності – це складна інформаційна система. Нові інформаційні реалії ставлять перед вузівськими бібліотеками, та й бібліотеками взагалі, нові виклики та завдання. Бібліотека як центр науки і культури та місце обміну знаннями динамічно перетворюється у своєрідний полюс доступу до нових знань [1, с. 5].

Стрімкі зміни в житті суспільства, зумовлені розвитком ІТ і засобів отримання інформації, спонукають бібліотеки виробляти нові підходи до організації довідково-пошукового апарату, щоб забезпечити стабільний доступ користувачів до наукового й культурного надбання людства, сконцентрованого у бібліотечних фондах [2, с. 32].

У сучасному світі різні електронні інформаційні технології та ресурси стали важливими елементами у системі комунікацій та мають великий попит, зокрема у користувачів бібліотек. Адже сучасний користувач бібліотеки орієнтується на швидкий перегляд електронних джерел та документів, також на пошук специфічної інформації, рідкісних документів, бібліографічної та повнотекстової інформації, конкретних фрагментів і т. п.

Важливу роль серед нових інформаційних підсистем бібліотеки відіграє електронний каталог (ЕК) і його створення – пріоритетне завдання автоматизації кожної бібліотеки. Глобалізація та інформатизація суспільства, реформування освіти вимагають від освітянської бібліотеки як важливого інструменту навчальної, наукової та пізнавальної діяльності реорганізації діяльності шляхом нарощування інформаційного потенціалу, інтеграції бібліотечних ресурсів, забезпечення навчально-виховного та наукового процесів повною, оперативною та якісною інформацією, формування інформаційного поля та швидкого доступу до інформації користувачів освітянської галузі [3, с. 4].

Цілком очевидно, що ЕК бібліотеки сьогодення є лише одним із багатьох пошукових засобів, який охоплює порівняно вузький спектр інформаційних ресурсів, однак на сьогодні він залишається головною бібліотечною пошуковою системою.

За сутністю ЕК – це систематизована бібліографічна база даних, яка поєднує функції традиційних (алфавітного, систематичного, предметного, топографічного) карткових каталогів і картотек бібліотеки, забезпечує якісний, оперативний, багатоаспектний пошук інформації і надає її у зручній для користувача формі (враховуючи можливість представлення результатів пошуку як у роздрукованому вигляді, так і шляхом запису на електронні носії інформації) та в будь-якому режимі (при безпосередньому відвідуванні бібліотеки користувачем або в режимі on-line) послугою, єдиним засобом для доступу й використання бібліотечних фондів [4, с.1].

ЕК забезпечує вільний доступ до всіх інформаційних ресурсів книгозбірні та реалізує багатовекторність інформаційного пошуку. Каталоги і картотеки, які наявні в бібліотеці, їх функції, все це поєднує в собі ЕК, отже, він максимально розкриває зміст бібліотечного фонду, його друкованих та електронних документів. Доступ до ЕК у мережі Інтернет, можливість мобільного пошуку інформації в зручній для користувача час, додаткові сервіси роблять ЕК одним із найпопулярніших бібліотечно-бібліографічних ресурсів. Проте існує низка недоліків та труднощів пошуку інформації при

користуванні електронним каталогом. Більшість цих проблем пов'язані з лінгвістичним забезпеченням ЕК. Наприклад: систематизація документа – визначення класифікаційного індексу документа за таблицями Універсальної десятикової класифікації (УДК) і Бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК); предметизація документа – визначення предметної рубрики і підрубрики документа відповідно до його змісту; координатного індексування документа – складання ключових слів, які розкривають зміст документа. Для ефективності пошуку в ЕК необхідно, аби створений каталогізатором пошуковий образ документа та сформульований читачем інформаційний запит збіглися. Тому у функціонуванні ЕК особливого значення набуває суб'єктивний чинник, який обумовлений професіоналізмом каталогізатора та інформаційною культурою користувача [4, с. 1].

Роль електронного каталогу в роботі Наукової бібліотеки УжНУ ми хочемо проаналізувати на прикладі колекції рідкісної книги «Книга ХІХ–поч. ХХ ст.» відділу книгозберігання. Ця колекція є однією із візитних карток університетської книгозбірні.

Щоб максимально розкрити фонди рідкісної книги та наблизити їх до користувачів книгозбірні, працівниками була проведена чимала за об'ємами кропітка робота. Створення ЕК рідкісної книги було розпочато у 2017 році, зараз воно завершується. Для забезпечення більш ефективного використання пошукових можливостей електронного каталогу, бібліотечною методичною радою була розроблена інструкція по роботі із рідкісною книгою «Правила складання бібліографічного опису стародруків у програмі «УФД/Бібліотека». Було складено взірці описів, у яких були враховані всі бібліографічні деталі – кількість сторінок, різні печатки, екслібриси, автографи, дарчі надписи, позначки власників, стан документа тощо, тобто всі прикмети і ознаки книги, які максимально допомагають розкрити інформацію про конкретний документ.

При формуванні «Правил...» методичною радою було вирішено, що автора, назву рідкісної книги та інші елементи відображати згідно мови оригіналу, відмічати всі пошкодження конкретного документу. Взірець, складений бібліотечною радою, в процесі роботи постійно вдосконалювався; приймалися до уваги всі зауваження працівників, які безпосередньо працювали із цим фондом. Це допомогло знаходити правильні рішення, забезпечувати якість, повноту та точність у відображенні документів. Враховувалися зауваження працівників бібліотеки, які безпосередньо наповнювали ЕК рідкісної книги. Бібліотекарі також орієнтувалися на досвід

інших бібліотек щодо бібліографічного опису подібних документів, використовували різні методичні поради знавців бібліотечної справи.

Процес формування електронного каталогу рідкісної книги відбувався в декілька етапів. Найперше, з чого починалася робота – це опрацювання кожного документу у відділі наукової обробки. Кожна книга систематизувалася відповідно до визначення класифікаційного індексу за таблицями Універсальної десятикової класифікації (УДК) і Бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК); визначалася предметизація документа, тобто, до якої науки відноситься даний документ згідно його змісту.

Наступним кроком відображення колекції рідкісної книги в ЕК був процес бібліографічного опису (біографії) кожного документу – створення каталожної картки, яка містить всю інформацію про документ, його особливості (автор та назва, визначення конволют, автографи, печатки, еклібриси, помітки попередніх власників, дарчі надписи, формат документа і т. п.).

Важливу роль під час створення каталожної картки відіграють ключові слова та персоналії, за допомогою яких користувач має змогу відшукати документ чи тему, які його цікавлять. Правильно підібрані ключові слова, максимально відстежені персоналії видатних історичних постатей дають змогу повністю розкрити зміст документа, що є одним із важливих факторів при пошуку потрібного матеріалу. Насамкінець, кожен документ отримував свою адресу, а саме: місце збереження – «Книгосховище», місце розподілу – «Книга XIX поч. XX ст.»: http://www.lib.uzhnu.edu.ua/public/ush/page_lib.php книга 19–20 століття. Отже, вибірку документів із колекції рідкісної книги можна здійснити: за місцем розподілу, за ключовими словами, за персоналіями, роком видання та ін., що набагато полегшує пошук матеріалів під час роботи з цим фондом.

Завдяки кропіткій роботі бібліотекарів інформація про колекцію рідкісної книги стала більш доступною кожному читачеві, кожному досліднику історії, культури, історичних постатей, різних галузей науки. ЕК цієї колекції стає в нагоді і самим бібліотекарям при створенні різних виставок (віртуальних, стаціонарних, виїзних та ін.). До прикладу, була створена така віртуальна виставка, як: «Син народу, що вгору йде...»: <http://www.lib.uzhny.edu.ua/node/61/article/236/show>. Вона присвячена 160-ій річниці з дня народження Івана Франка. Тут представлено вісім видань великого Каменяра. Також завдяки ЕК вдалося зробити вибірку всіх видань Івана Франка, які «поселилися» саме у цій колекції документів, а їх

налічується 77 примірників, із яких 17 – прижиттєві видання. Зрозуміло, що така швидка вибірка стала можливою лише після фіксування цих документів у ЕК.

Виставка однієї книги під назвою «Літературно-художній збірник «Галичанин», що присвячена пам'яті Анатолія Кралицького, представляє збірник «Галичанин» 1861 року видання: <https://www.facebook.com/268066603662000/videos/552768592259906/> Галичанин. Бібліографічний опис «Галичанина» максимально розкриває документ, адже на обкладинці знаходиться і автограф Анатолія Кралицького, одного із будителів нашого краю, і запис із попереднього місця збереження документу, і екслібрис «Мукачівського монастиря о. Василян». Всі ці деталі надали достатньо матеріалу для створення віртуальної виставки однієї книги, яка була опублікована у мережі Facebook. Також створено багато стаціонарних і виїзних виставок, головну роль у формуванні яких і відіграв ЕК колекції рідкісної книги. При підготовці таких виставок головну роль відіграє електронний каталог, де за ключовими словами та персоналіями, а також за місцем розподілу, підбирається матеріал для кожної виставки.

Завдяки ЕК користувачі мають змогу ознайомитися із раритетними виданнями, які зберігає ужнівська книгозбірня. Ось до прикладу, переглядаючи у ЕК рідкісної книги твори Тараса Шевченка, натрапляємо на безцензурну збірку його поем – «Сотник. Марина. Титарівна». На вигляд – маленька, непримітна книжечка, на декілька сторінок, надрукована на дешевому папері. Але із бібліографічного опису користувач дізнається про її унікальність. Видана коштом Товариства «Січ» у Відні (надрукована у Празі у друкарні Др. Ел. Грегера, 1876) і завезена на територію тогочасної України нелегально. На виданні знаходяться дві печатки: Центральної Василянської Бібліотеки у Львові, та Академії наук УРСР, Наукова Книгарня, Філія у Львові.

Також серед багатьох рідкісних видань, знаходимо, до прикладу, твір англійського поета і мислителя Джона Мільтона – унікальне видання «Утрачений рай і Повернений рай» (Санкт-Петербург: Издание А.Ф.Маркс, 1895. XVIII, 332 с.). Переглядаючи бібліографічний опис цього видання отримуємо інформацію про те, що тут знаходяться 50 естампів відомого французького живописця вікторіанської епохи Поля Гюстава Доре, виконаних на дереві (ксилографія). Із бібліографічного опису книги користувач дізнається, що це видання великого формату (42x33), виконане на високому поліграфічному рівні. Кожна гравюра захищена листком-калькою з

витягом із тексту та номером Пісні. Це видання є шедевром книговидавничої справи. І знову всі відомості про цю книгу користувач дізнається за допомогою ЕК. Можна ще довго перераховувати раритетні видання відділу старої книги, але завдяки її електронному каталогу, кожен користувач знайде те, що його цікавить.

Велику роль ЕК відіграє у пошуковій роботі науковців, які досліджують історію нашого краю та України загалом. До прикладу, послугами ЕК цієї колекції книг неодноразово користувався Володимир Мороз – науковець-дослідник Інституту Історії Церкви зі Львова, який, досліджуючи життя і творчість Анатолія Кралицького, у збірнику «Извѣстія Императорской Академіи наукъ» (Т. 10, вып. 1, 1861), виявив дві невідомі в науковому світі листівки, адресовані о. Кралицькому. Ці листівки, за словами науковця, ще не згадувалися в жодних наукових публікаціях. А в бібліографічному описі цього документу листівки вже зафіксовані. Можемо проводити паралельні пошуки по іншим джерелам, наприклад, в літературно-художньому збірнику «Галичанин» (задавши у пошуку персоналію Анатолія Кралицького) ми отримуємо всі документи, в яких зафіксована видатна історична постать. Отже, завдяки програмі «УФД/Бібліотека», відбулася знахідка рідкісних цінних документів. Ми з нетерпінням очікуємо на публікацію статті пана Володимира з використанням нових документів.

Нещодавно електронний каталог рідкісної книги став в нагоді також колегам із бібліотеки ім. В. Стефаніка, м. Львів. Працюючи над проектом «Бібліографія української книги в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині і в еміграції (1914–1939)», дослідники неодноразово зверталися до ЕК рідкісної книги.

Багато науковців УжНУ, серед яких Валентина Барчан, Оксана Кузьма, Василь Шаркань, Ірина Остапець, Сергій Федака та ін., викладачі, студенти вузу, та просто поціновувачі цінних старих видань неодноразово зверталися до ЕК колекції «Книга ХІХ – поч. ХХ ст.» бібліотеки УжНУ.

Підсумовуючи проведену роботу, приходимо до висновку, що на сьогодні в ЕК цієї колекції відображено майже 20 000 примірників книг. Працівники книгозбірні здійснюють роботу з максимального, детального наповнення ЕК рідкісних видань, впроваджують інформаційні та інноваційні технології в життя бібліотеки, адже це сприяє популяризації нашої «Скарбниці духовності», розкриває її унікальні скарби, піднімає імідж бібліотеки й університету на вищий рівень.

Література:

1. Лобузiна К., Клочок А. Електронний каталог НБУВ: проблеми адаптації до умов інформаційного середовища. *Бібліотечний вісник*. 2011. № 4. С. 3–10.
2. Збанацька О., Кириленко О., Яценко О. Компаративний аналіз пошукових можливостей електронних каталогів окремих бібліотек України. *Вісник Книжкової палати*. 2018. № 11. С. 32–39.
3. Організація, ведення і використання електронного каталогу в роботі бібліотеки : інструктивно-методичні рекомендації ; УДПУ імені Павла Тичини, Наукова бібліотека, Відділ комплектування та наукової обробки документів ; [наук. ред. Григоренко Т. В. ; упоряд. Устименко В.І., Коваленко Я. В., Рудь І. Г. [та ін.]. Умань : Жовтий О. О., 2014. 16 с.
4. Луцишина Т. Електронний каталог, як основний інформаційний ресурс бібліотек ВНЗ Західного регіону України у сучасному веб-просторі. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 4. С. 1–4.

РОЛЬ ЭЛЕКТРОННОГО КАТАЛОГА В СОЗДАНИИ КОЛЛЕКЦИИ РЕДКИХ КНИГ "КНИГА XIX-НАЧАЛА XX ВЕКА " ОТДЕЛА ЦЕНТРАЛЬНОГО КНИГОХРАНЕНИЯ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ УжНУ

О. И. Люта

Ужгородский национальный университет
Научная библиотека

Аннотация. В статье освещается роль и значение электронного каталога библиотеки, как важного звена информационного продукта, является одной из форм популяризации библиотечных фондов, в частности фондов редкой книги, и привлечения еще больше пользователей библиотеки через онлайн-услуги.

Ключевые слова: *Научная библиотека Ужгородского национального университета, библиотечные инновации, электронный каталог, редкая книга, виртуальные выставки, онлайн-услуги.*

**THE ROLE OF THE ELECTRONIC CATALOG IN THE CREATION OF
THE RARE BOOK COLLECTION “ BOOKS OF THE 19TH AND EARLY
20TH CENTURY” OF CENTRAL DEPARTMENT OF THE BOOK
DEPOSITORY SCIENTIFIC LIBRARY OF UzhNU
(UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY).**

O. Lyuta

Uzhhorod National University
Scientific Library

Summary. The article highlights the role and importance of electronic library catalogue as an important part of informational product that is one of the forms of popularization of library funds, in particular the funds of rare books, and engaging more library users through online services.

Key words: *Scientific Library of Uzhhorod National University, library innovations, electronic catalogue, rare books, virtual exhibitions, online services.*